

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 7, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 339.13.012.42:633.11

*Л. О. Франченко,
здобувач кафедри менеджменту організацій,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань*

ВИРОЩУВАННЯ ТВЕРДОЇ ПШЕНИЦІ В УКРАЇНІ - КРОК ДО ПОЛІПШЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

*Л. О. Franchenko,
Researcher, Department of management of organizations,
Uman national university of horticulture, Uman*

GROWING DURUM WHEAT IN UKRAINE - A STEP TO IMPROVE ITS COMPETITIVENESS ON THE WORLD MARKET

В статті розглянуто конкурентоспроможність м'якої і твердої пшениць за якістю. Зосереджено увагу на необхідності вирощування твердої пшениці, що має кращі якісні показники та ціни на яку вищі порівняно з м'якими сортами.

The paper considers the competitiveness of soft and durum wheat quality. Attention is concentrated on the need to grow durum wheat, which has the best quality and price indices which are higher than soft varieties.

Ключові слова: м'яка і тверда пшениця, конкурентоспроможність, якість зерна, показники якості, світовий ринок.

Keywords: soft and durum wheat, the competitiveness, the quality of grain, quality indicators, world market.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність продукції в умовах ринкової економіки набуває особливої актуальності, передусім у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі, а також відкритості нашої економіки та зростання конкуренції на ринку.

Незважаючи на те, що останнім часом обсяги українського зернового експорту перевищують імпорт, слід сказати, що його приріст відбувається за рахунок підвищення цін (більше 50%) та з причини зростання фізичних обсягів (близько 30%).

Однак, враховуючи той факт, що ціни на зернові характеризуються значною нестабільністю, не слід розраховувати на постійне зростання вартісних показників експорту. Особливу увагу слід приділяти покращенню конкурентоспроможності зернової продукції, зокрема підвищенню її технічного та якісного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкурентоспроможності аграрної продукції розглядаються у працях багатьох вчених-економістів як А. Кредісова, Б. Губського, С. Кваші, В. Месель-Веселяка, О. Амосова та ін. Констатуючи вагомість отриманих наукових результатів, слід зауважити, що ряд наукових завдань, пов'язаних з підвищенням конкурентоспроможності зернової продукції потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування теоретичних основ та розробка практичних рекомендацій щодо поліпшення конкурентоспроможності вітчизняного зерна на світовому ринку за рахунок розширення посівних площ під твердою пшеницею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємною складовою підвищення ефективності експортної діяльності виробників зерна є поліпшення рівня його конкурентоспроможності, насамперед, за якістю. У сучасних умовах у конкурентній боротьбі за ринки збуту найбільшу перевагу отримує не скільки той, хто запропонував нижчі ціни, стільки той, хто пропонує вищу якість, оскільки продукція з вищою якістю набагато цінніша і має більший попит.

В Україні генетичні можливості сортів потенційно можуть давати врожай з вмістом білка в межах 16-19%. Проте в міру різноманітних причин, до яких можна віднести несприятливі природно-кліматичні умови (посуха останніх років), висока вартість закупівлі мінеральних добрив, недоотримання агротехніки ґрунтів сьогодні вміст білка в зерні становить біля 10-12%. Це є найголовнішою причиною зниження ціни на українську пшеницю та призводить до зниження прибутковості зернової галузі.

Показники якості зерна м'якої і твердої пшениць помітно відрізняються між собою. Для умов України ці відмінності відображені в національному стандарті України «Пшениця. Технічні умови», що був прийнятий Держспоживстандартом у 2010 році (табл. 1 і 2). Тверді сорти пшениці мають більшу склоподібність, що дає можливість отримати більший вихід борошна, особливо борошна вищих сортів. У твердій пшениці цей показник становить не менше ніж 40-70%, у м'якій – 30-50%. Вміст білка вищий порівняно з м'якою і може дорівнювати 19% (табл. 2).

Таблиця 1.

Показники якості зерна м'якої пшениці відповідно до ДСТУ 3768:2010 «Пшениця. Технічні умови»

Показник	Характеристика і норма для м'якої пшениці за класами					
	1	2	3	4	5	6
Натура, г/л, не менше ніж	760	740	730	710	710	Не обмежено
Склоподібність, %, не менше ніж	50	40	30	Не обмежено		
Масова частка білка, у перерахунку на суху речовину, %, не менше ніж	14,0	12,5	11,0	12,5	11,0	Не обмежено
Масова частка сирової клейковини, %, не менше ніж	28,0	23,0	18,0	Не обмежено		
Число падання, с, не менше ніж	220	180	150	150	130	Не обмежено
Потенційні можливості сорту						
Натура, г/л, не менше ніж	800					
Склоподібність, %, не менше ніж	90					
Масова частка білка, у перерахунку на суху речовину, %, не менше ніж	18,0					
Масова частка сирової клейковини, %, не менше ніж	35,0					
Число падання, с, не менше ніж	300					

Джерело: сформовано автором за даними [3, с. 5].

В Україні традиційно основною зерновою культурою є вирощування озимої м'якої пшениці, і критерієм оцінки її ефективності був та залишається валовий збір зерна. Щорічна посівна площа її складає 6-8 млн га, в тому числі 2-3 млн га (у 2003 році – більше 5 млн га) площі гине із-за кліматичних умов та пересихається. Із площі, що залишилася, збирають урожай в обсязі 30-35 ц/га. Для внутрішніх потреб країни достатньо вирощувати озиму м'яку пшеницю на площі 5-6 млн га. А решту можна раціонально використовувати для посіву інших культур, в т. ч. твердої пшениці.

Таблиця 2.
Показники якості зерна твердої пшениці відповідно до ДСТУ 3768:2010 «Пшениця. Технічні умови»

Показник	Характеристика і норма для твердої пшениці за класами				
	1	2	3	4	5
Натура, г/л, не менше ніж	750	750	730	710	Не обмежено
Склоподібність, %, не менше ніж	70	60	50	40	Не обмежено
Масова частка білка, у перерахунку на суху речовину, %, не менше ніж	15,0	13,0	12,0	11,0	Не обмежено
Число падання, с, не менше ніж	220	200	150	100	Не обмежено
	Потенційні можливості сорту				
Натура, г/л, не менше ніж	820				
Склоподібність, %, не менше ніж	95				
Масова частка білка, у перерахунку на суху речовину, %, не менше ніж	19,0				
Число падання, с, не менше ніж	300				

Джерело: сформовано автором за даними [3, с. 6].

Зерно твердої пшениці та продукти його переробки є джерелом білку, життєво важливих амінокислот, вуглеводів, мінеральних елементів і вітамінів надзвичайно корисних для людини.

Тверда пшениця у порівнянні з м'якою майже не осипається, менше уражується хворобами та шкідниками, стійкіша до вилягання. На родючих ґрунтах з дотриманням агротехнології дає вищі й стабільніші врожаї. Проте на землях із середньою родючістю поступається врожайністю. Це є однією з основних причин непопулярності дуруму в Україні та призводить до виробництва макаронної продукції переважно з борошна м'якої пшениці та імпортованої твердої пшениці.

У світовому землеробстві посівна площа під твердою пшеницею за останні 15 років розширилася від 15,5 до 18,3 млн га, що становить біля 5-7 відсотків від загального світового пшеничного клину. Виробництво зерна твердої пшениці за ці роки знаходилося на рівні 30-35 млн т.

Провідними виробниками твердої пшениці є країни ЄС, що займають 28-36% світового виробництва дуруму, основне виробництво зосереджено в Італії – 4,0 млн т. Крім того, дурум ще вирощують в Іспанії – 1,8, Франції – 1,5 та Греції – 1,5 млн т. На Канаду припадає 4,4 млн т валового виробництва; Туреччину – 3,0 млн т; Сирію – 2,6 млн т; США – 2,4 млн т; Мексику – 1,4 млн т; країни Північної Африки (Єгипет, Лівію, Марокко та Туніс – 4,4 млн т; Австралію – 0,5 млн т [8].

В Україні фактична загальна збиральна площа, зайнята під пшеницею твердих сортів, коливається в межах 500 тис. га при валовому виробництві 1,5-2,3 млн т.

Враховуючи великий дефіцит твердої пшениці на європейському та на світовому ринках, було б вигідно вирощувати таку пшеницю для експорту. Маючи високоякісне зерно твердої пшениці I-III класів, його можна було б реалізувати на світових ринках за пристойними цінами і мати прибуток.

Ціни на тверду пшеницю є вищими порівняно з іншими видами пшениці та мають тенденцію до зростання. Якщо на початку вересня 2010 року у Сполучених Штатах поточна пропозиція твердої пшениці (НАД) з базисом поставки FOB порти Мексиканської затоки становила 265-295 дол./т, то на початку січня 2011 року підвищилася до 380-400 дол./т. У другій половині квітня така пшениця подорожчала ще на 13-18% до 430-470 дол./т, а у другій половині травня досягнула 570-590 дол./т за ціни на м'яку пшеницю (HRW) в межах 360-380 дол./т.

В Україні ще наприкінці XIX століття високо цінувалась тверда пшениця, яку значними обсягами відправляли на експорт. Вирощена в кримському регіоні така пшениця на світовому ринку коштувала на третину дорожче від м'якої [1].

Враховуючи значні здобутки українських селекціонерів у виведенні нових сортів, практично на всій території України, можна з успіхом вирощувати тверду озиму та яру пшеницю на експорт.

Вивчення в наукових установах НААНУ в екологічному випробуванні сучасних сортів м'якої озимої пшениці з різних селекційних центрів країни та сортів твердої озимої пшениці селекції СГІ-НЦНС (Селекційно-генетичного інституту – НЦНС НААНУ м. Одеса) показало, що нові сорти твердої озимої пшениці знаходяться на рівні м'якої за урожаєм зерна. І хоч окремі сорти м'якої озимої пшениці формували врожай зерна на 2,7-3,5 ц/га більше за кращі сорти твердої озимої пшениці все-таки середня продуктивність цих культур в дослідах практично не різнилася між собою [5, с. 171].

Таким чином, для степової та лісостепової зон України створені та занесені до Державного Реєстру сортів рослин низка високопродуктивних сортів твердої озимої пшениці, що за відповідних агрокліматичних умов спроможні забезпечувати валові збори зерна на рівні м'яких пшениць найкращих сортів. Серед них Айсберг одеський, Алий парус, Бурштин, Крейсер та Босфор вирізняються високою екологічною пластичністю і сталістю урожаїв зерна при вирощуванні на різних агрофонах (сорті універсального використання); Аргонавт, Дельфін, Золоте руно, Таврида, Лінкор та Гавань добре реагують на покращення агрофону та формують високоякісне зерно (сорті короткостеблового типу); напівкарликові – сорти Перлина одеська, Лагуна, Континент та Гардемарин більше всього пристосовані для вирощування за інтенсивною технологією і в умовах зрощення.

У 2009 році виробництву України рекомендовано 12 сортів пшениці твердої ярої, в т. ч. 7 сортів селекції Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва (Кучумовка, Нащадок, Спадщина, Харківська 27, Харківська 39, Харківська 41 і Чадо), два сорти Міронівського інституту пшениці ім. В.М. Ремесла (Гізел та Ізоolda) і по одному сорту: Носівської селекційно-дослідної станції Чернігівського інституту АПВ (Букурія), Луганського інституту АПВ (Дарина) і Національного університету біоресурсів та природокористування – Славути. За останні три роки виробництву були рекомендовані сорти Кучумовка, Нащадок і Славути [2].

Традиційно, борошно твердих пшениць, що вирощені в Україні, є незамінною сировиною для макаронної промисловості. Їх клейковина дає змогу виготовляти макарони, вермішель, які добре зберігають форму при варінні, не ослизняються і мають приємний лимонно-жовтий або янтарний колір.

Розвиток торговельно-економічного співробітництва між Україною та Італією свідчить про те, що Італія впродовж останніх років стабільно посідає місце одного з провідних торговельно-економічних партнерів України серед країн Європейського Союзу та світу. У порівнянні з 2009 р., у 2011 р. український експорт зернових культур в Італію зріс у 5,5 раза (табл. 3). До того ж дана країна у минулому була основним імпортером твердої пшениці з України.

Таблиця 3.
Динаміка експорту товарів з України в Італію протягом 2009-2011 рр., (суми в євро)

Найменування товару	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у % до 2009 р.
Зернові культури	15108,48	4113,73	83281,86	зб. у 5,5 раза
Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж	53814,71	26923,32	110531,62	зб. у 2,1 раза

Джерело: розраховано за даними [7].

Враховуючи світові тенденції розвитку зовнішньоекономічних зв'язків між Україною та Італією і бажання останньої інвестувати кошти у вирощування

твердої пшениці в Україні, перспективним напрямом вважаємо налагодження співпраці між країнами у даній галузі.

Загальна схема співробітництва між двома країнами може мати наступний вигляд (рис.).

Згідно даної схеми, власники макаронних фабрик Італії готові сьогодні направити за свій рахунок українським сільськогосподарським виробникам спеціалістів і технологію вирощування твердої пшениці та зобов'язуються купувати вирощене зерно на форвардних умовах, або відкрити в Україні власні чи спільні підприємства по виробництву макаронних виробів. За нашою схемою пропонується частину у такий спосіб вирощеного урожаю італійською стороною вивозити у свою країну, а частину переробляти тут в Україні на спільно створених підприємствах. У результаті сільгоспвиробник матиме гарантований збут продукції, яку виростив, а Італія одержуватиме прогнозований обсяг твердої пшениці високої якості. До того ж для української сторони дане співробітництво створить додаткові робочі місця та збільшить надходження у бюджет країни, для італійської – відкриє можливість проникнути на наш ринок і на ринок сусідніх країн.

Рис. Схема співробітництва України та Італії у спільному вирощуванні та реалізації твердої пшениці

Джерело: власна розробка автора.

Вирощування твердої пшениці в Україні дало б змогу замінити до половини експорту фуражної пшениці продовольчою твердою пшеницею та отримувати стабільно високі доходи від продажу її на світових ринках.

На першому етапі вирощування твердої пшениці в Україні потребує підтримки з боку держави. Доцільно розробити державну програму стимулювання виробництва твердої пшениці, яка передбачала б ряд заходів, спрямованих на поліпшення насінництва, кредитування посівів твердої пшениці та стимулювання експорту твердої пшениці на зовнішні ринки.

Якість зерна певною мірою залежить від збалансованості внесення мінеральних та органічних добрив. Саме збалансованість являється найпотужнішим та швидкодіючим засобом підвищення врожаю та поліпшення його якості.

Основним елементом живлення, від якого залежать якісні показники зерна (вміст білка, сирової клейковини в борошні, скловидність) є азотні добрива. Тверда пшениця інтенсивно нагромаджує суху речовину в усі фази наливу зерна: у передмолочну – 37-50%, молочну – 30-50% і 20% – у тістоподібну [6]. Тому позакоренева азотне підживлення у комплексі з іншими факторами урожаю є доволі потужним засобом у покращенні якості зерна.

У рамках підвищення урожайності сільськогосподарських культур, необхідним кроком держави є встановити оптимальні дози внесення кожного виду добрив та межі можливих відхилень від них залежно від прогнозу урожайності на найближчі роки.

Рациональним буде використання науково-обґрунтованої системи сівозмін. Через біологічні особливості тверда пшениця виявляє підвищені вимоги до попередників та якості підготовки ґрунту. Найбільш сприятливими з них є сидеральні пари, бобові (горох, конюшина на один укіс, ранньостигла соя), що протягом вегетації не пересушують метровий шар ґрунту (гірчиця, ріпак, гречка), та ті, що сприяють поліпшенню фітосанітарного стану ґрунту (вико-овес на сіно, кукурудза на зелений корм). Не слід допускати сівбу озимої твердої пшениці по зерновій та силосній кукурудзі, зернових колосових, соняшнику та цукрових буряках, що залишають після себе не лише несприятливі фітосанітарні, а й агрохімічні властивості середовища, які не встигають відновитися до сівби культури.

У зв'язку з тим, що Україна має великий експортний потенціал зерна, все більш актуальним постає питання забезпечення його якості у відповідності з існуючими міжнародними стандартами, бо тільки якість зерна визначає його ринкову вартість.

Зернова продукція, яка відповідає вітчизняним і міжнародним стандартам якості, користується попитом у споживачів та дає сільськогосподарському підприємству можливість займати достатню частку як вітчизняного, так і світового ринку, є запорукою економічного розвитку зернопродуктової галузі. До того ж, широке використання міжнародних стандартів у різних країнах знімає технічні бар'єри в торгівлі зерном.

В міру становлення української торговельної спільноти як нетто-експортера, країні необхідно пристосуватися до двох груп стандартів якості: 1) українських стандартів; 2) загальновизнаних міжнародних стандартів при формуванні партій зерна та завантаженні його в портових терміналах [4, с. 57].

Поступовий перехід України до міжнародно визнаної системи стандартів ставить певні вимоги до рівня діяльності лабораторій якості зерна, методик, які застосовуються, та відповідного вимірювального обладнання. Українська зернова галузь повинна розвивати свої можливості, щоб більш ефективно реагувати на швидкі зміни в міжнародних стандартах та класифікаційній системі зерна.

Державі потрібно постійно слідкувати за недобросовісним визначенням якості зерна в обласних та районних центрах через створення мережі незалежних лабораторій. Це дозволить досягти більш об'єктивної оцінки якості, що зацікавить виробника в підвищенні якості зерна. Така система буде враховувати інтереси не тільки хлібоприймальних підприємств і виробників зерна, а й покупців, що також сприятиме доведенню рівня виробництва зернових культур до світових стандартів.

Висновок. Аналіз конкурентоспроможності м'якої і твердої пшениць за якістю дає підстави стверджувати про доцільність нарощування посівних площ під твердою пшеницею. Розроблена модель співпраці з Італією у вирощуванні пшениці та її експорті дозволить українським товаровиробникам стабільно отримувати високі доходи за рахунок продажу її на світовому агропродовольчому ринку.

Література.

1. Веприняк Я. Тверда яра пшениця. Повернення на українські лани / Я. Веприняк // Зерно і хліб. – 2006. – № 4. – С. 44.
2. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2009 році. Головний редактор В.А. Хаджиматов. – К.: ТОВ «Алефа». – 2009. – 243 с.
3. ДСТУ 3768:2010: Національний стандарт України. Пшениця. Технічні умови / Держспоживстандарт України. – Київ, 2010. – 14 с.
4. Нова середньострокова політика розвитку зернового ринку в Україні [Проект Тасіс «Покращення системи логістики та маркетингу для малих та середніх підприємств у сільському господарстві»] / Програма Європейського Союзу «Тасіс» України. – 65 с.
5. Паламарчук А.І. Методи і результати селекції твердої озимої пшениці для умов Степу та Лісостепу України / А.І. Паламарчук // Посібник українського хлібороба. –

2012. – Т. 2. – С. 168-171.

6. Тверда пшениця в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/tverda-pshenicya-v-ukrayin.html>.

7. Торговельно-економічні відносини між Україною та Італією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aiu.com.ua/uc/2012/01/12/torgovельно-економічні-відносини-мі/>.

8. Riffiod A. Des filières blé dur en hleine évolution / A. Riffiod, M. Berman (ESA/ISARA), J.P. Leygue (ARVALIS) // Perspectives Agricoles. – № 310, Mars. – 2005. – pp. 12-17.

References.

1. Veprinyak YA. Tverda yara pshenicya. Povernennyya na ukrains'ki lani / YA. Veprinyak // Zerno i xlib. – 2006. – № 4. – S. 44.

2. Derzhavniy reestr sortiv roslin, pridatnix dlya poshirennya v Ukraini u 2009 roci. Golovniy redaktor V.A. Xadzhimatov. – K.: TOV «Alef». – 2009. – 243 s.

3. DSTU 3768:2010: Nacional'niy standart Ukraini. Pshenicya. Texnichni umovi / Derzhspozhivstandart Ukraini. – Kiiv, 2010. – 14 s.

4. Nova seredn'ostrokova politika rozvitku zernovogo rinku v Ukraini [Proekt Tasis «Pokraschennyya sistemi logistiki ta marketingu dlya malix ta serednix pidpriemstv u sil's'komu gospodarstvi] / Programa Evropeis'kogo Soyuzu «Tasis» Ukraini. – 65 s.

5. Palamarchuk A.I. Metodi i rezul'tati selekcii tverdoi ozimoi pshenici dlya umov Stepu ta Lisostepu Ukraini / A.I. Palamarchuk // Posibnik ukrains'kogo xliboroba. – 2012. – Т. 2. – S. 168-171.

6. Tverda pshenicya v Ukraini [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.agrotimes.net/tverda-pshenicya-v-ukrayin.html>.

7. Torgovel'no-ekonomichni vidnosini mizh Ukrainoyu ta Italieyu [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://aiu.com.ua/uc/2012/01/12/torgovel'no-ekonomichni-vidnosini-mi/>.

8. Riffiod A. Des filières blé dur en hleine évolution / A. Riffiod, M. Berman (ESA/ISARA), J.P. Leygue (ARVALIS) // Perspectives Agricoles. – № 310, Mars. – 2005. – pp. 12-17.

Стаття надійшла до редакції 09.07.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"